

XXXII SORTIDA CONEGUEM CATALUNYA **EL PIC DE LA DONA**

31 de maig de 1998
Secció de Cultura
AE Talaia

SECCIÓ DE CULTURA

AE TALAIA

XXXII CONEGUEM CATALUNYA

Ascensió al pic de la Dona (2.702 m)

Els circs de Morens i Ulldeter

Jaça de Morens - Portella de Mentet - Pic de la Dona - Pla d'Ombriaga
- Puig d'Ombriaga o de les Xemeneies - Coll de la Geganta
- Refugi Vell - Xalet Refugi d'Ulldeter - Carretera de Setcases

31 de maig de 1998

HORARI PREVIST

Sortida de Vilanova i la Geltrú	6.00 h
Setcases. Esmorzar	8.45 h
Jaça de Morens (estació d'esquí Vallter 2000). Inici de l'excursió	10.00 h
Portella de Mentet. Reagrupament	10.45 h
Pic de la Dona. Reagrupament	12.00 h
Coll de la Geganta. Reagrupament	13.00 h
Xalet refugi d'Ulldeter. Reagrupament	13.55 h
Carretera de Camprodon. Final de l'excursió.	14.20 h
Camprodon. Dinar	15.00 h
Camprodon. Visita del Museu d'Autòmats	17.00 h
Sortida cap a Vilanova i la Geltrú	17.45 h
Vilanova i la Geltrú	20.00 h

- Notes:
- * Esmorzarem a Setcases. Hi ha bars.
 - * Continuarem amb l'autocar fins a la Jaça de Morens (estació d'esquí Vallter 2000)
 - * Pel camí no hi ha aigua potable. Cal portar-ne.
 - * Després de l'excursió, retrobarem l'autocar a la cruïlla del camí d'Ulldeter amb la carretera de Setcases.
 - * Dinarem a Camprodon.
 - * Respecteu els reagrupaments i vigileu que hi sigui tothom.

SECCIÓ DE CULTURA

AE TALAIA

XXXII CONEGUEM CATALUNYA

Excursió turística a la vall de Camprodon (el Ripollès)

31 de maig de 1998

HORARI PREVIST

Sortida de Vilanova i la Geltrú	6.00 h
Setcases. Esmorzar	8.45 h
Setcases. Visita de la població	9.30 h
Sortida de Setcases	10.15 h
Llanars. Visita de l'església parroquial de Sant Esteve (frontal d'altar romànic)	10.40 h
Sortida de Llanars	11,15 h
Camprodon. Visita guiada (Pont romànic, monestir romànic de Sant Pere, Casa de la Vila, passeig Maristany)	12.00 h
Camprodon. Dinar	15.00 h
Camprodon. Visita del Museu d'Autòmats	17.00 h
Sortida cap a Vilanova i la Geltrú	17.45 h
Vilanova i la Geltrú	20.00 h

Notes: * Esmorzarem a Setcases. Hi ha bars.
* Dinarem a Camprodon.

XXXII CONEGUEM CATALUNYA

Ascensió al pic de la Dona

31 de maig de 1998

Descripció de l'itinerari

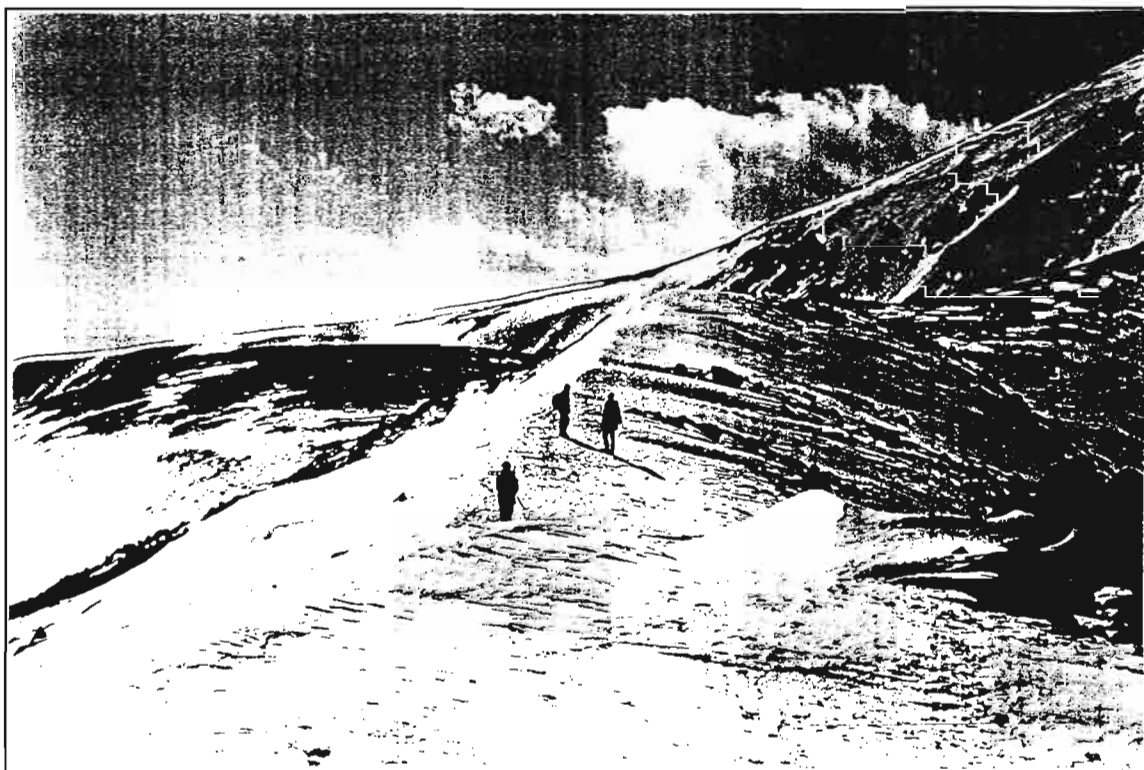
- 0.00 Som a la Jaça de Morens (2.170 m), on actualment hi ha les instal·lacions de serveis de l'estació d'esquí alpí Vallter 2000. Hem de situar-nos a la part posterior d'aquests edificis. Al seu darrere, descobrim el torrent de la Portella de Mentet. Busquem restes d'un camí i anem remuntant la petita vall deixant el barranc a la nostra dreta.
- 0.20 Travessem el barranc i remuntem per l'altra banda seguint el seu curs.
- 0.45 Portella de Mentet (2.415 m). *Reagrupament*. Coll força ample obert entre el pic de la Dona, a ponent, i la portella de Morens, a llevant. Si el dia és bo per observar el paisatge, podem apreciar la serra de Madres i la vall de Mentet, al nord, i el massís del Canigó, al nord-est. Al sud podem observar l'impressionant Gra de Fajol. Girem a l'esquerra i pugem per la carena ampla que s'enfila cap a ponent. Trobem un sender marcat al vessant de Morens.
- 1.15 Cota 2.565. Algunes guies l'anomenen pic de la Portella. La carena forma un petit collet rocós. Bona vista del pic de Bastiments i del pic de Bassivers. Emprenem l'última rampa pel carenar.
- 1.40 Cota nord del pic de la Dona (2.695 m). Àmplia vista sobre la vall de Mentet.
- 1.45 Pic de la Dona (2.702 m). *Reagrupament*. Té la curiositat de ser el cim que està situat més al nord de la carena divisòria, des del Puigpedrós (Cerdanya) al Roc de Frausa (Alt Empordà). Juntament amb el Bastiments i el Gra de Fajol forma el triangle del circ de

Carena del pic de la Dona, des del pic de la Portella. Foto: Queti Vinyals

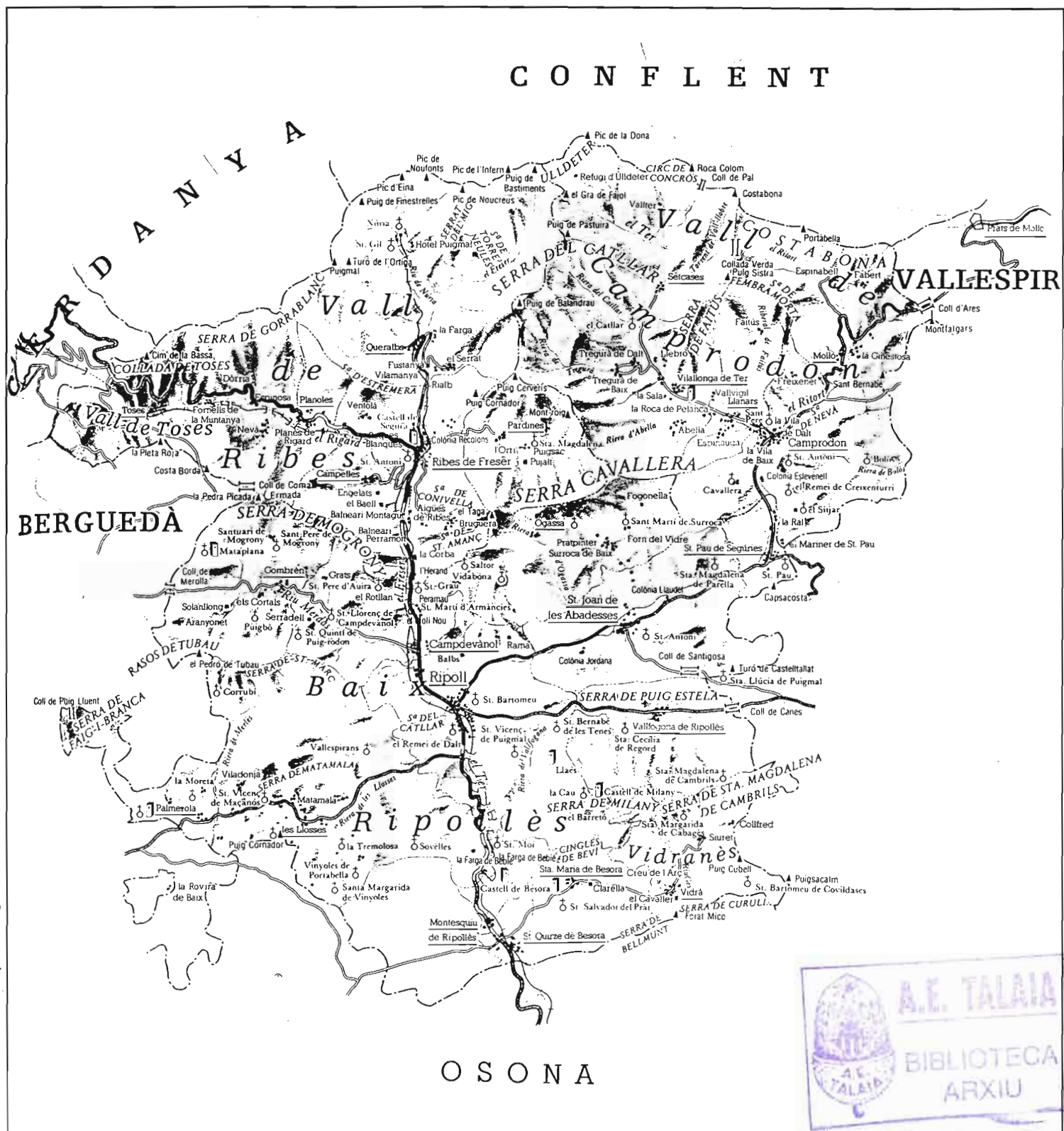
Morens. Hi podem observar una bona panoràmica: al nord, a primer pla, el vessant oriental de la Serra Gallinera i, més enllà, el pic de Roques Blanques. Com a teló de fons, veiem tot el Pirineu des del Carlit fins al Canigó. A la nostra dreta, la vall de Mentet. A llevant, tota la carena fins al Costabona. Al sud, el Gra de Fajol i el Puig de Pastuira. A ponent, el coll de la Marrana, els Torreneules, el Bastiments i l'alta carena del puig de Bassivers. Sortirem del pic de la Dona pel vessant contrari al de pujada.

- 1.55 Pla d'Ombriaga. Esplanada allargada a la mateixa carena. Tornem a pujar lleugerament.
- 2.05 Puig d'Ombriaga o de les Xemeneies (2.637 m). Petita elevació de la carena. Al vessant de Morens, sobresurten els rocs coneguts per les Xemeneies de les quals destaca la Torre del Trident. Continuem per la carena, baixant.
- 2.15 Coll de la Geganta (2.595 m), situat entre el Bastiments o pic del Gegant i el pic de la Dona. *Reagrupament*. Ens precipitem avall pel vessant de Morens fins al Pla de la Regalíssia. Hem d'anar amb compte d'agafar els millors passos per fer el descens, amb tendència a anar cap a la dreta. Hem de creuar uns remuntadors d'esquí sense perdre gaire alçada.
- 2.45 Restes del que fou el Xalet Refugi Vell d'Ulldeter. Només queda un tram de paret dempeus. Una placa recorda l'existència del mític refugi. Nosaltres hem d'anar a buscar el refugi nou que és a tocar del bosc, baixant pel camí clàssic de Núria a Ulldeter i Setcases.
- 3.00 Xalet Refugi d'Ulldeter (2.220 m). *Reagrupament*. Té 48 places i és propietat del CEC. Va ser inaugurat el 29 de juny de 1959, en substitució del xalet vell. Està situat a la mateixa capçalera del riu Ter, al recer del puig dels Lladres. Continuem pel camí de Núria a Setcases.
- 3.10 Hem de creuar el Ter i baixar pel glever, seguint el camí.
- 3.20 Carretera de Setcases a Vallter 2000 on trobarem l'autocar. Final de l'excursió.

Puig d'Ombriaga o de Xemeneies. Al fons, el vessant est del Bastiments. Foto: Francesc Brull

Mapa del Ripollès i de la vall de Camprodon

La vall de Camprodon

En èpoques molt reculades, l'espai que ocupa la vall de Camprodon, exceptuant només una petita zona de l'extrem nord-oest, formava part d'un mar que cobria bona part de l'interior de Catalunya. En produir-se l'aixecament del Pirineu, a l'Era Terciària, es desplaçà la gran massa d'aigua i, probablement, el fons de la vall va convertir-se en un llac que s'anava alimentant dels cursos fluvials i, posteriorment, en el Quaternari, de la fusió de les geleres. El treball de l'aigua durant milers d'anys aniria formant el llit dels rius arrossegant dels cims materials de sedimentació que, en bona part, quedarien en el fons d'aquest llac, en el lloc que ocupa avui la vila de Camprodon. Al mateix temps, de mica en mica, el treball d'erosió de les aigües anaven enfondint l'engorjat de les Rocasses produint un descens periòdic del nivell del llac i perfilant definitivament el curs dels rius i deixant la vall lliure a una nova vegetació i fauna.

La vall de Camprodon, anomenada també alta vall del Ter, constitueix una subcomarca ben definida dins el Ripollès, formada essencialment per l'encapçalament del sistema hidrogràfic del riu Ter i per la vall de Molló, a la part oriental de la vall, on el Ritort forma una altra conca més reduïda, que s'ajunta al Ter al mig de la vila de Camprodon, capital de la vall. El pic de la Dona (2702 m) és el més septentrional de la vall i s'uneix en direcció sud-oest pel puig d'Ombriaga o de les Xemeneies (2637 m) i el coll de la Geganta (2595 m) amb el pic de Bastiments (2874 m), cim culminant a l'extrem nord-oest. La carena occidental de la vall continua pel coll de la Marrana (2556 m), el Gra de Fajol (2708 m), el coll de la Coma de l'Orri (2500 m), el puig de Pastuira (2688 m), la serra del Catllar i el puig de Font Lletera (2575 m), el coll dels Tres Pics (2400 m), el puig de Balandrau (2579 m), el coll del Llenyisser i la serra de la Canya, el puig Cerverís (2202 m), la collada de Maianells (1906 m) el pla de la Bassa i s'uneix a l'extrem occidental de la Serra Cavallera per la collada Verda (1600 m) que tanca la part meridional de la vall per llevant. A ponent, des del pic de la Dona, la vall queda definida per les portelles de Mentet i de Morens, el pic de Coma Armada (2496 m), el puig de la Llosa (2503 m), la portella de Concròs (2480 m), el Roca Colom (2502 m), la collada de Carboner i el coll del Pal (2325 m); tot seguit la carena gira en direcció sud-est i després sud per una munió de colls i puigs fins al coll Salarca (1020 m) al sud de Sant Pau de Segúries.

Notes històriques i econòmiques

Tota la vall (llevat de la parròquia de Sant Miquel de Cavallera) formà part tradicionalment del bisbat de Girona, integrant l'arxiprestat de Camprodon, fins que el 1956 fou unida al bisbat de Vic. Aquest factor religiós donà coherència i personalitat a la vall, accentuades per altres factors històrics importants: formà part del primitiu comtat de Besalú i tingué una vegueria pròpia de set parròquies amb el mateix àmbit que els geògrafs donen modernament a la vall de Camprodon.

L'agricultura té com a base el conreu de patates i de sègol (o sègle), que és l'únic cereal que s'adapta bé a l'altitud; com a complement hom sembla trèvol (o trèfol), que, juntament amb l'herba, alimenten el bestiar, especialment el boví i l'oví, que és la principal riquesa de les masies; modernament ha davallat el bestiar cavallí i mular, mentre que el porcí ha tingut un augment considerable.

Per a les transaccions de bestiar eren famoses antigament la fira de Sant Patllari (21 de juny), considerada com a continuadora de la que va concedir Jaume I el 1251 per al 31 de juliol, la de Santa Teresa (15 d'octubre) i la fira de la Puríssima (8 de desembre), celebrades totes a Camprodon. La més famosa de les fires de bestiar era

Recollida i tria de bestiar a Espinavell. Foto: Geografia Comarcal de Catalunya

la fira de Santa Teresa, que coincideix amb la fi de l'estada del bestiar a la muntanya; dos dies abans es fa la recollida i tria de bestiar a Espinavell, on acuden molts traficants per assistir a la tria, i l'aplec es converteix en realitat en una fira anticipada de la de Camprodon, que fins i tot ha arribat a eclipsar. A Setcases també s'aplegava bestiar, un xic més amunt del poble, però aquesta aplega no fou mai tan famosa com la d'Espinavell. Ara, per Sant Patllari se celebra només la festa major de la vila, però no es fa fira; continua encara una petita fira per Santa Teresa, i la diada de la Puríssima, patrona especial de la Vila de Baix, en record de la fira extingida es fa una exposició de material i maquinària agrícola, sense cap mena de bestiar, a la plaça del Carme.

La indústria de la vall es concentra sobretot a Camprodon. Antigament hi havia fargues a diferents poblacions, però totes deixaren de funcionar abans del 1880. També hi havia telers manuals de teixits de llana, lli i cànem però els darrers deixaren de funcionar el 1920. Les modernes indústries de filats i teixits van aparèixer a partir del 1870 aprofitant la força hidràulica del riu. Cap al 1875 s'instal·là dins la parròquia de Cavallera, vora el Ter, una gran fàbrica de filatures, amb dos-cents telers, que creà una important colònia de treballadors, encara subsistent, la colònia Estevenell. La primera a Camprodon fou instal·lada per Ignasi Casabò, que establí també el primer subministrament elèctric l'any 1895.

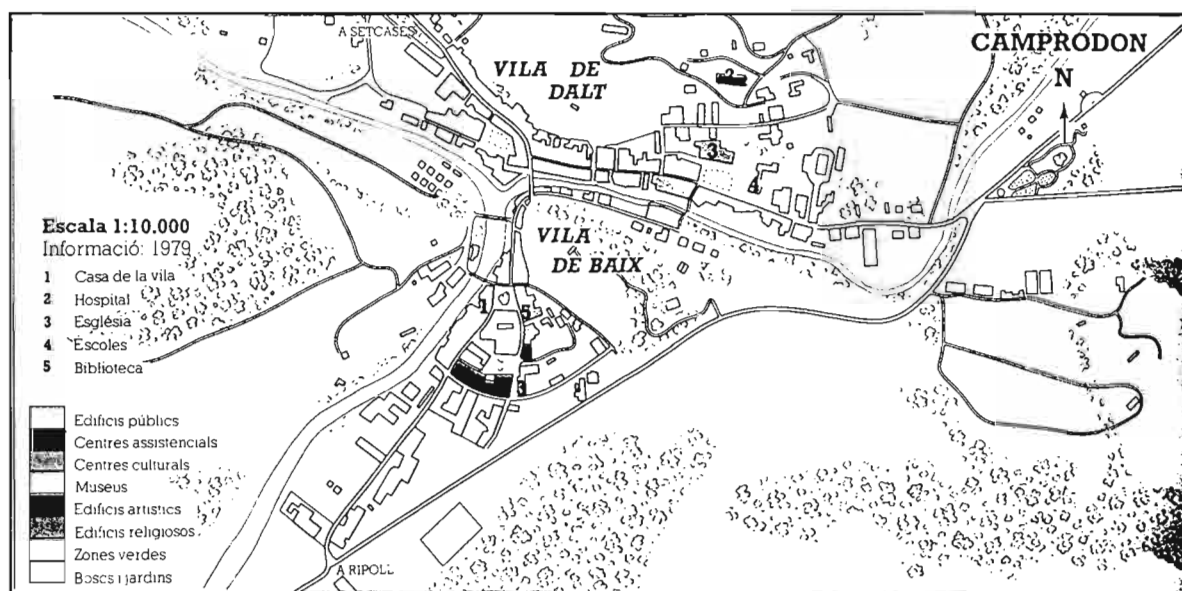
Camprodon

El terme municipal de Camprodon havia estat un dels més reduïts del territori català (0,72 km²), però el 1965 se li annexà el municipi de Freixenet i se li agregà un petit sector del municipi de Llanars, i el 1969 se li annexà el municipi de Beget i es convertí, així, en el municipi més gran del Ripollès (103,35 km²).

Aquest extens terme s'estén actualment des del cim de la Serra Cavallera (sobre Fogonella d'Ogassa) fins a Montfalgars, sobre el coll d'Ares, i des de la serra de Bestracà al puig Moscós. Gairebé la meitat del seu terme pertany geogràficament i històricament a les terres de l'alta Garrotxa, però des d'un punt de vista humà (comercial, cultural, mèdic, etc.) aquesta part de la Garrotxa sempre havia tingut la seva relació amb la vall de Camprodon perquè l'única via rodada que comunica aquesta regió és la carretera que enllaça Beget, per Rocabruna, amb la carretera general de Camprodon al coll d'Ares.

La vila de Camprodon, capital de la vall, es troba a 950 m d'alçada, a la confluència del Ter i el Ritort, i forma tres braços, el més antic dels quals és a la dreta del Ritort i es formà al voltant del monestir de Sant Pere de Camprodon a partir del segle X. Els altres dos, són a l'esquerra del Ter, abans i després de la seva confluència amb el Ritort.

El conjunt monumental és notable (vegeu capítol romànic); el principal edifici és l'antic monestir benedictí de Sant Pere, i prop seu s'aixecà l'església de Santa Maria, notable edifici gòtic del segle XIV, que guarda les relíquies de Sant Patllari (venerades tradicionalment al monestir), patró de la vila, i diversos capitells de l'antic claustre i altres records de la seva tradició religiosa. Davant aquestes antigues esglésies hi ha una espaiosa plaça on hi hagué l'hospital. En aquest espai, un monòlit recorda la naixença a la vila, el 1860, del gran compositor Isaac Albéniz. Un llarg carrer de cases

antigues, paral·lel al Ritort, porta a l'extrem de la Vila de Dalt, on s'inicien els altres dos braços de la Y que forma la població.

El sector meridional, ja sobre el Ter, s'inicia amb el característic Pont Nou, la silueta del qual és un dels símbols de la vila, d'un sol gran arc sobre el riu i amb un petit arc que dona pas al carrer de Sant Roc; aquest pont, de doble pendent i unit a una torre de defensa, es construí al segle XIV per donar pas al camí de ferradura que conduïa a la Cerdanya. Una mica més avall s'entra a la Vila de Baix, formada en època medieval, voltada de muralles, de la qual hi ha restes i l'antic portal de Cerdanya. Hi ha una plaça amb l'antiga església gòtica del convent dels carmelitans, erigida a partir del 1352; l'antiga casa Ribes, un casal gòtic molt deteriorat però encara imposant, i la casa de

la vila, casal de pedra amb façana renaixentista, amb un escut sobre la façana. Domina aquest sector el puig de les Relíquies o del Castell, on hi hagué un castell (1196-1698) i l'església de Sant Nicolau, en la qual s'establí un hospici o hospital, regit per canongesses augustinianes, fins el 1581; església i hospital desaparegueren també el 1698 quan van ser volats per les forces del duc de Vilafermosa.

A la Vila de Dalt, al nord-oest, el passeig de Maristany centra el sector d'expansió de la vila causat per la important funció de lloc de residència i estiueig que adquirí la vila des de finals del segle XIX. Hi ha notables torres i xalets algunes de les quals són d'estil modernista. L'indret està completament enjardinat i ben urbanitzat. Els primers turistes barcelonins iniciaren l'estiueig a la vila el 1882, dos anys després de l'arribada del tren a Sant Joan, i el 1897 ja hi estiuejaven unes 125 famílies. Aquest fet va comportar per a Camprodon un progrés important que es palesà, l'any 1892, amb la conducció d'aigües; el 1895, amb la instal·lació de llum elèctrica, i el 1900, del telèfon.

Notes històriques

La història de la vila s'inicia amb la construcció, a la fi del segle X o principi de l'XI, de l'església de Santa Maria, per iniciativa dels abats del monestir benedictí de Sant Pere, feta fora del clos monàstic i destinada als fidels que s'establien prop del monestir, i en el mercat concedit el 1118 per Ramon Berenguer III a petició de l'abat Gregori, el qual li demanà, a més, que no se'n celebrés cap més des dels colls d'Ares i de Portoles al pla de Calm-agra i el coll de Pendís, fet que convertia la vila en un petit centre comercial.

Un litigi d'alçada

Durant les lluites albigeses (començament del segle XII), Pere I autoritzà l'abat Bernat a construir, al puig de les Relíquies, un castell i una vila fortificada que fou anomenada Vila Nova en oposició a la propera Vila Vella, al redós del monestir de Sant Pere. La Vila Nova es trobava teòricament sota el domini reial, a causa del permís atorgat pel rei, però els abats no van voler reconèixer mai aquesta dependència, i durant la primera part del segle XIII es van negar a donar-ne la potestat al rei. Poc abans del 1250, Jaume I nomenà Ramon de Pompeu veguer de Camprodon, però aquest no va poder disposar de la vila com a seu de la vegueria per oposició de l'abat i el seu batlle, els quals s'oposaren, fins amb la violència, a la jurisdicció que el veguer pretenia d'exercir a la vila i a la demarcació del monestir. Això ocasionà la creació de la vila de la Ral dins el terme de Sant Pau de Segúries, que amb el seu mercat i amb la seva notaria atragué gent de Camprodon. L'abat protestà, i el mateix any 1248 concedí una sèrie de franquesses i llibertats als homes de Camprodon, que no frenaren, però, l'èxode. A la fi del 1249, l'abat decidí de vendre la vila de Camprodon al rei, i aquesta venda es féu efectiva després d'una sentència arbitral del 1251.

Segons aquests pactes, el rei era reconegut com a senyor de Camprodon per l'abat, que es reservava, però, la meitat del mercat, de les lleudes, de la fira de Sant Pere i del forn de la vila, i cadascun tindria un batlle a la vila; el castell restava domini únic del rei. La concòrdia especifica encara noves concessions econòmiques a l'abat, en especial els molins, la notaria i determinats censos sobre les cases noves, i concedia una nova fira a Camprodon, concessions que més endavant foren retallades, en reconèixer el rei l'existència i els límits de la vegueria de la Ral. Des del 1264, el rei

tingué sempre una casa parada a Camprodon per si volia sojornar-hi, fet que confirmava el seu caràcter de vila reial; però, malgrat tot, el rei empenyorà o vengué la vila al vescomte Gispert de Castellnou entre el 1286 i el 1301. D'altra banda, el 1333 l'abat vengué al rei Alfons la meitat dels drets jurisdiccionals que percebia a Camprodon, contra un cens de 400 sous anuals, i es reservà només el domini d'un grup de cases, situades entorn del monestir, que formaren la batllia de l'abat.

Anys turbulents

Una altra època turbulenta fou la de la Guerra dels Segadors, durant la qual fou ocupada pels francesos en la fase final de la guerra (1654-58). També ho fou en anys posteriors d'aquest mateix segle, durant les repetides lluites de Carles II contra Lluís XIV de França; en la darrera d'aquestes guerres, la vila de Camprodon fou presa per les tropes franceses del duc de Noailles, l'any 1689, i fou recuperada pel lloctinent de Catalunya duc de Vilafermosa, el qual ordenà de fer volar el castell -que els francesos havien deixat inservible-. Aquest fet anul·là totalment l'antiga importància militar de Camprodon.

El 1794, durant la Guerra Gran, el general francès Dagobert prengué la vila i la incendià. Es van destruir o malmetre seriosament 128 cases i es van profanar les esglésies. Unes setmanes més tard, el juny de 1794, el mariscal Joan Miquel Vives va poder fer fora els ocupants francesos.

Durant el segle XIX, els habitants de la vall van estar molt de temps terroritzats per les depredacions i les arbitrietats comeses pel capitost bandoler Josep Pujol, dit el Boquica, el qual, amb el pretext de lluitar a favor de les tropes napoleòniques, saquejava i maltractava les poblacions indefenses a profit propi.

La Primera Guerra Carlina va tornar a suposar nous trasbalsos. Hi hagué incursions freqüents de carlins, que incendiaven moltes fàbriques i cases particulars. Camprodon va estar assetjada per les tropes carlines, les quals no van poder apoderar-se'n. A la Tercera Guerra Carlina, en canvi, sí que se'n van apoderar, i hi van concentrar la construcció del material de guerra (pòlvora i bales de canó) i hi van establir un hospital de sang.

Tot i aquests contratemps, la vila va saber mantenir el seu paper de capital de muntanya, i els seus mercats i fires van tenir una vitalitat notable, de la mateixa manera que les activitats industrials dels seus paraires i teixidors de les fargues i dels molins. Com ja hem esmentat, va ser centre de la vegueria de Camprodon fins al 1715, i des d'aleshores fins al 1833, fou seu d'una de les alcaldies majors del corregiment de Vic. Posteriorment, passà al partit judicial de Ribes i, més tard, al de Puigcerdà.

Llanars

El municipi de Llanars, centrat per un petit sector de la vall del Ter entre Camprodon i Vilallonga, s'allarga entre aquests dos termes municipals. Al nord arriba fins al puig Sistra (1988 m), límit ja amb Setcases i Molló, on neix el Riberal de Faitús, afluent per l'esquerra del Ter, flanquejat per la serra de Faitús a ponent i la de Fembra Morta a llevant. Al sud s'allarga fins a la Serra Cavallera, als vessants septentrionals de la qual es forma la riera d'Espinauga, afluent per la dreta del Ter.

La carretera de Camprodon a Setcases segueix el curs del Ter i travessa el terme d'est a oest. Les úniques activitats industrials són dues centrals elèctriques, una al Ter, aigua avall del poble, i l'altra davant el poble, que rep l'aigua d'un aqüeducte des de la riera d'Abella o Pelancà. Part de la població treballa a Camprodon i part es dedica a l'agricultura i a la ramaderia.

El poble està situat a 983 m d'altitud. Fora del poble només tenen certa entitat els veïnats de Faitús i Espinauga. Faitús és un petit nucli de masies situat a la capçalera del Riberal de Faitús, a 1200 m d'altitud. El veïnat d'Espinauga, format per un conjunt de cases enmig de claps de salzes, nogueres, cirerers i altres arbres fruiters, és a l'extrem oposat del terme, als vessants nord de la Serra Cavallera i a l'esquerra de la riera d'Espinauga, a més de 1000 m d'alçada. Al nucli principal es destaca la notable església parroquial de Sant Esteve, edifici romànic construït a mitjan segle XII i consagrat el 10 de novembre de 1168 pel bisbe de Girona Guillem de Peratallada. Li dona un gran atractiu el campanar d'espadanya sobre la façana. La porta conserva encara la ferramenta romànica antiga. A l'interior del temple, protegit actualment amb un vidre, es conserva un valuós frontal d'altar romànic, que presidí el temple des de la consagració.

El lloc és esmentat ja el 1027 (*Lanars* o *Landaris* als segles XI i XII), i el nom sembla derivat del de l'antiga vall *landarense*, nom genèric de la vall de Camprodon. El 1130 Ramon Berenguer III donà al monestir de Ripoll els delmes i altres drets senyorials del terme. Però el domini ripollès no féu variar el domini reial de Llanars i la seva jurisdicció era exercida pel veguer de Camprodon.

El 1689, el duc de Noailles establí el seu quarter general a Llanars per assetjar i prendre Camprodon.

Setcases

Setcases ocupa l'extrem nord-oest de la vall de Camprodon, a la capçalera del Ter, i el seu terme forma un gran semicercle amb la base als grans cims dels Pirineus axials, al límit amb el Conflent i el Vallespir, des del pic de Bastiments (2874 m), a l'oest, fins al Costabona (2464 m), a l'est.

Aquest municipi acull el naixement del riu Ter, com ja hem dit sota les tarteres del Bastiments. El riu Ter és el gran riu català que després de 167 km de recorregut i d'un notable aprofitament industrial desemboca a la Mediterrània prop de Torroella de Montgrí. La vall del Ter des de sota el Gra de Fajol fins a Setcases rep el nom de vall de Carlat, ampla i en constant desnivell. Actualment és recorreguda en bona part per la carretera que arriba a l'estació d'esquí Vallter 2000. Altres camins o carrerades de muntanya la comuniquen amb Núria, Mentet o el circ del Tec, coneguts d'anys pels excursionistes i que tradicionalment havien estat pistes clàssiques del contraban amb França.

Una contalla popular, que es basa en el nom pintoresc del poble, parla d'un pare i set fills que pujaren de la terra baixa a pasturar els ramats i, sorpresos per les primeres nevades, construïren set cases a l'indret més arrecerat de la vall. Els orígens històrics es remunten al 965, quan el comte Sunifred de Besalú esmenta el lloc en unes donacions fetes al monestir de Sant Pere de Camprodon. El 1017 una butlla papal de

Benet VIII torna a citar el lloc, amb el nom definitiu de *Septem Casis*. El fet històric més important fou la donació que va fer el comte Ramon Berenguer III al monestir de Ripoll, el 1118, de l'extens alou que posseïa a la parròquia de Sant Miquel de Setcases i que comprenia la major part del terme.

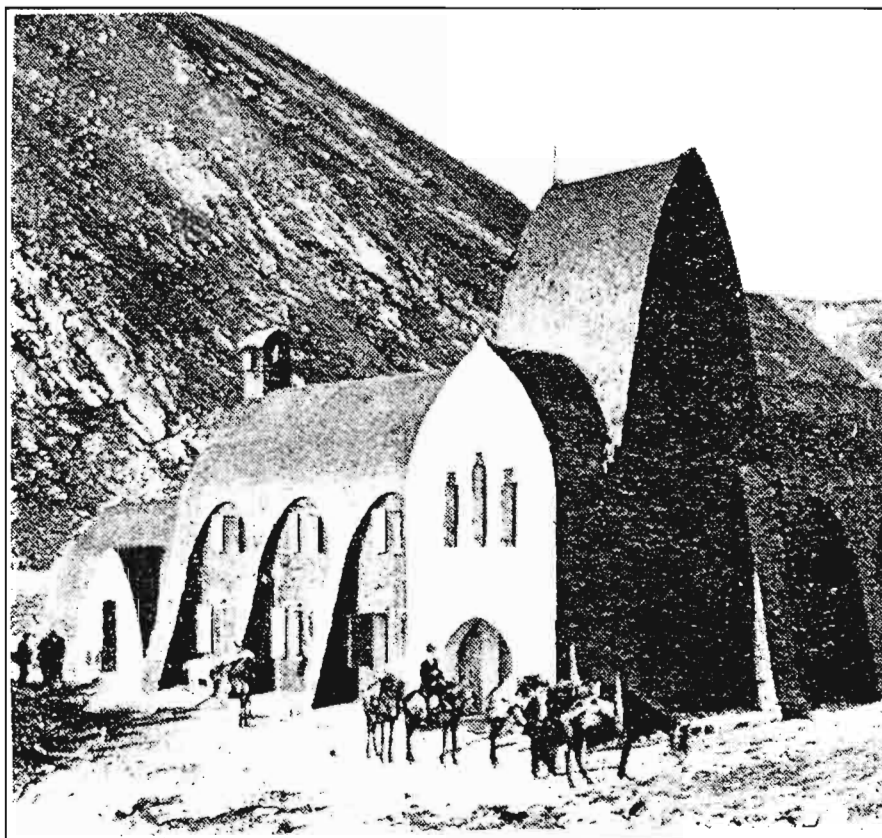
Malgrat la transformació soferta pel creixent turisme, Setcases conserva alguns racons típics, i és presidida per l'església parroquial de Sant Miquel que, malgrat tenir el seu origen al segle XII, no conserva ara cap element anterior al segle XV, que fou refeta. Allotja un altar barroc del 1754, l'únic que se salvà de les destruccions del 1936 en aquest sector dels Pirineus.

El refugi d'Ulldeter

Setcases va tenir el primer refugi de muntanya creat per l'excursionisme català (va ser també el primer refugi muntanyenc de tot l'Estat espanyol), el refugi d'Ulldeter, creat gràcies a la iniciativa del gran difusor de l'excursionisme pirinenc Cèsar August Torras, autor de notables monografies sobre els Pirineus catalans, entre les quals es destaca la dedicada a la vall de Camprodon. Va construir-lo el Centre Excursionista de Catalunya, a 2390 m d'altitud, prop del naixement del Ter, amb plànols de l'arquitecte Jeroni Martorell, aleshores president de la Secció Excursionista del CEC. Es va inaugurar el 1909 i tenia habitacions i restaurant, però els materials emprats no van suportar les condicions climatològiques i es va haver de reparar sovint fins que es va enrunar totalment entre els anys 1936 i 1939.

En els anys que va estar en servei va ser un gran estímul per a l'excursionisme pirinenc, i facilità sobretot la clàssica travessia de Núria a Ulldeter pel coll de

la Marrana, el coll de Tirapits, el coll de Carançà, el coll de Noucreus i la font d'en Guillem, amb unes cinc hores de recorregut. El 1953, passada l'època de prohibició de transitar per llocs fronterers, motivada per les activitats del maquis, s'inicià la construcció d'un nou refugi al Racó Gran de Morens, entre el Gra de Fajol i el puig dels Lladres, a 2220 m d'altitud, obra dels arquitectes Jordi Benet i Eugeni Rosich, i fou inaugurat el 1959.

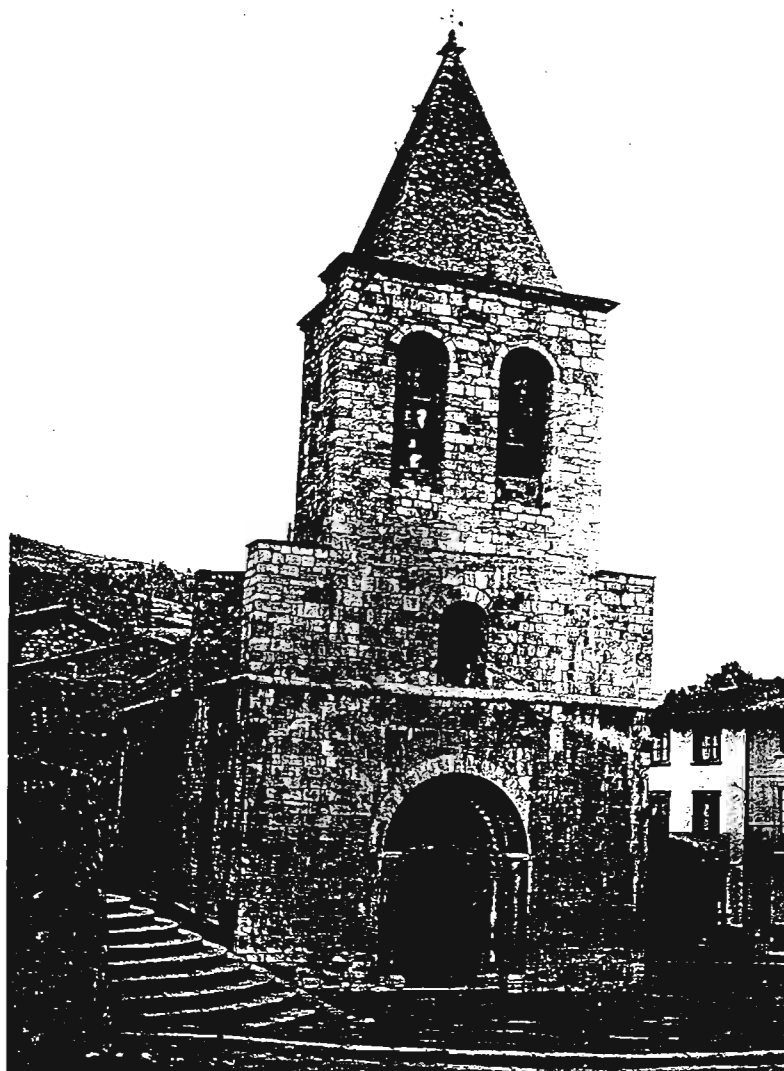
Antic refugi d'Ulldeter

Sant Esteve de Llanars

L'església parroquial de Sant Esteve de Llanars, que centra el petit nucli de població, es troba situada a 983 m d'altitud, a la confluència del riu Ter amb el Riberal de Faitús, a frec de la carretera de Camprodón a Setcases.

L'església de Sant Esteve devia existir abans del 1118, quan el comte de Barcelona, Ramon Berenguer III, donà al monestir de Santa Maria de Ripoll, un alou situat "*infra parrochiam sancti Stephani de Lanars*".

La consagració l'efectuà el bisbe de Girona Guillem de Peratallada, el 10 de novembre de 1168.

Es tracta d'una església d'una sola nau, coberta amb una volta de canó, culminada a llevant per un absis semicircular, precedit d'un espai presbiteral i descentrat en relació a l'eix de la nau. L'església també presenta una notable dissimetria entre els murs de tramuntana i de migjorn. El mur de tramuntana és llis per l'interior i a l'exterior només

presenta una senzilla motllura que forma el ràfec. El mur migjorn a l'interior té dues pilastres que el divideixen en tres trams iguals (els quals podrien haver estat concebuts per suportar uns arcs torals de reforçament de la volta, arcs que no s'arribaren a construir).

La façana de migjorn i l'absis són ornamentats amb un fris en dent de serra, sota del ràfec, suportat per un fris de mènsules llises. La façana de ponent hi ha oberta una porta d'entrada i hi són visibles els senyals d'una possible estructura que a manera d'atri aixoplugava la porta.. Sobre el portal hi ha una motllura horitzontal i llisa que lliga els ràfecs de les façanes lateral; sobre ella i al centre hi ha una finestra de doble esqueixada, damunt la qual es dreça el campanar. Aquest, originalment d'espadanya, amb dos ulls, posteriorment fou convertit en una torre quadrada, coronada per una esvelta coberta piramidal, la qual accentua l'eix vertical del conjunt. L'església presenta, a més, quatre altres finestres, totes de doble esqueixada, una al fons de l'absis i les altres a la façana de mitjorn, on la presència d'una capella pot haver-ne destruïda una cinquena.

El portal evidencia l'influència dels tallers i corrents del Roselló, i de fet segueix l'esquema del portal Major de Vilafranca de Conflent. El portal presenta unes arquivoltes en degradació, suportades per dos parells de columnes completes.

Els dos capitells exteriors són molt fets malbé, no obstant algun element permet endevinar una decoració a base d'animals i vegetals.

Pel que fa als capitells interiors, el de mà esquerra, mirant el portal, ha estat decorat amb unes agules dempeus, amb les urpes damunt del collarí, presentades amb el pit descobert i les ales esteses als angles del capitell. Aquestes representacions són poc elaborades tant pel que fa a l'estructura com a la realització. El capitell de mà dreta ha estat resolt a base de motius vegetals.

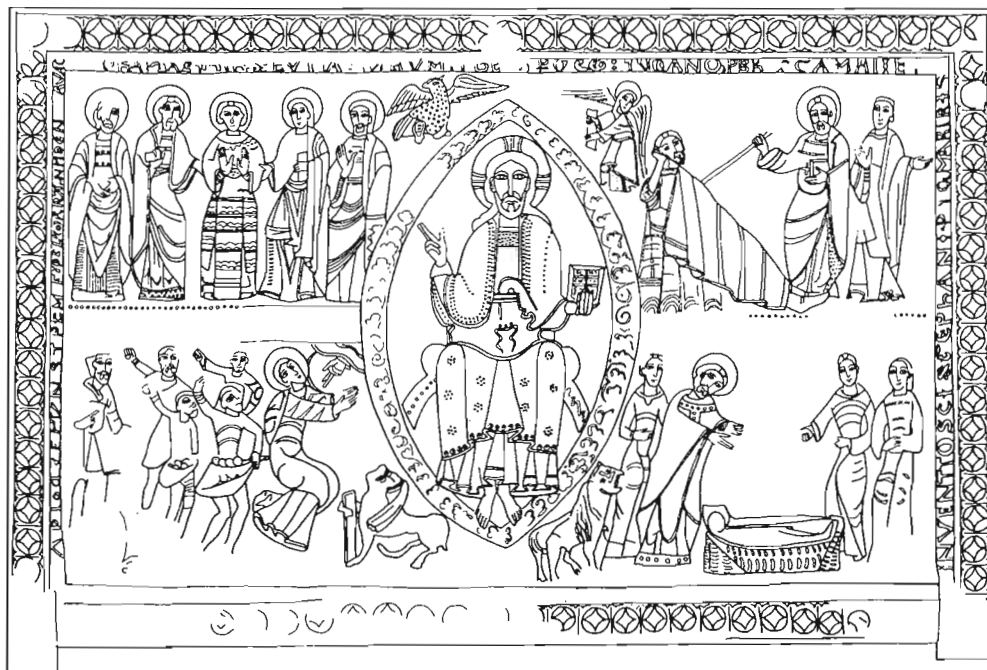
Aquesta porta presenta una ferramenta de reforç decorada força interessant i ben conservada, tot i que sembla que hi ha algun element refet.. La datació es fa difícil en aquests tipus de treballs, la tècnica i els esquemes dels quals es perllonguen durant segles.

A l'interior de l'església es conserva un **frontal d'altar** dedicat a la vida, martiri i troballa de Sant Esteve.

És important destacar que aquest frontal és un dels pocs que es troba *in situ*, és a dir situat a l'emplaçament pel qual va ser concebut, això li dóna un major significat que no poden tenir aquells que es conserven descontextualitzats (en museus...).

És una pintura al tremp sobre fusta de l'últim terç del segle XII. Les dimensions són de 105x165 cm.

La composició total de la pintura queda supeditada a la forma central de la mandorla a l'interior de la qual hi ha inscrit el Pantocràtor. El Maïestas Domini apareix acompanyat del Tetramorf.

Al primer compartiment apareix el sant al mig de la composició, sant Esteve és figurat com un jove imberbe i amb una dalmàtica de diaca, com és habitual en la seva representació iconogràfica. El sant protomàrtir és ordenat diaca per quatre apòstols, disposats dos a cada banda (a la dreta sant Pere i a l'esquerra sant Joan –Fets dels Apòstols 6,6-).

A l'escena de sota, quatre saigs lapiden el sant. L'acte és observat per Sàul , el futur sant Pau, el qual segons la tradició, guardava els vestits dels saigs mentre aquests llençaven pedres –Fets dels Apòstols 7 54-60-. Mentre, el cos del sant Esteve es dirigeix vers la “destra de Déu” que sorgeix d'entre els núvols.

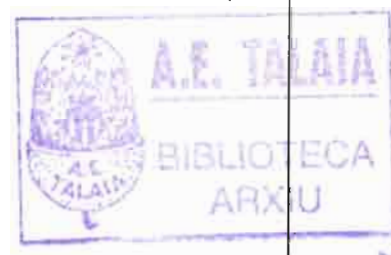
Els dos compartiments de la dreta fan referència a la invenció llegendària del cos de sant Esteve, popularitzada per la *Llegenda àuria*. Al superior s'hi representa Gamaliel, que enterrà el cos de sant Esteve després de la lapidació, junt amb el que podria ser el seu fill, Abibas, el qual també fou enterrat al costat del sant. Gamaliel s'apareix quatrescents anys després al pare Llucià per revelar-li quin és el lloc de la sepultura de sant Esteve. El prevera Llucià explica a Jerusalem la seva visió al bisbe Joan. A l compartiment inferior es representa el bisbe Joan desenterrant el cos de sant Esteve.

Al frontal hi ha una llegenda on s'expliquen els fets escenificats.

Sant Pere de Camprodon

Sant Pere de Camprodon és el monument romànic més representatiu de la comarca, i el més vinculat a la història de la vila. La història de Sant Pere arrenca de l'any 904, data de la consagració de la primera església per part del bisbe de Girona "Servus Dei". El document o acta de consagració d'aquest temple ha tingut una doble importància històrica i geogràfica en constar-hi nombrosos llogarrets que han sobreviscut als nostres dies.

Aquesta església romànica, modesta i de petites dimensions, amb el pas del temps esdevingué insuficient per atendre les necessitats i serveis de la comunitat de frares procedents de Ripoll. Fou obligat, doncs, de bastir un nou temple, de major amplitud, amb les corresponents dependències a to amb l'expansió religiosa i cultural que imperava aleshores. L'acta del nou temple fou signada el dia 13 de novembre del 1169, pel bisbe Guillem de Girona i Ponç de Monells de Tortosa i abat de Sant Joan de les Abadesses.

D'ençà d'aleshores, han transcorregut moltes centúries i les viscissituds del monestir de Sant Pere han estat abundants. El temple i les dependències foren una vegada més profanades i incendiades durant la guerra amb els francesos, i davant de la impossibilitat de refer-se, la comunitat l'abandonà definitivament l'any 1835. En aquest estat ruïnós, fou expoliat de tot el que tenia de valor. Tant és així, que en Savalls, famós capitost carlí que l'any 1875 tenia a Camprodon el seu quarter general, utilitzà part de l'esmicolada nau per fabricar-hi pólvora.

La restauració del monestir s'inicià l'any 1897 i fou dirigida per l'arquitecte Antoni Serrallach. L'any 1933, l'arquitecte Jeroni Martorell donà per acabades les obres. Durant el període 1936-39, l'Ajuntament de Camprodon procedí a la construcció de les noves Escoles Municipals a la part alta de la plaça de Santa Maria davant del monestir, formant-se allí una àmplia avinguda ajardinada que ha esdevingut el digne marc del famós monestir romànic.

El monestir d'origen tenia la forma de creu grega característica que es transformà en creu llatina en ser allargada la nau per la part de ponent en unes obres realitzades per donar-li una major capacitat.

La característica més rellevant és la seva cúpula vuitavada que a 15 m d'altura de l'enllosat sosté un esvelt campanar quadrat de dos pisos, amb finestrals simples en el primer tram i dobles en el segon. El seu coronament punxegut li dóna major altura i esveltesa. L'església disposa de cinc àbsides, de les quals la central és la que forma el braç superior o capçalera. Les altres quatre absidioles o capelles, dues a cada costat, simètricament, són obertes en el propi mur i no es manifesten a l'exterior.

Sant Pere de Camprodon no és solament un testimoni del seu passat històric, sinó un edifici vivent i efectiu, ja que hi tenen lloc, especialment a l'estiu, concerts de música sacra i popular, amb l'assistència d'un públic molt sensibilitzat a aquesta mena d'esdeveniments artístics.

També és característic de Camprodon el **Pont Nou**, la silueta del qual és un dels símbols de la vila. El pont té un sol gran arc sobre el riu i un petit arc que dóna pas al carrer de Sant Roc; és de doble pendent i està unit a una torre de defensa. Es construí al segle XIV per donar pas al camí de ferradura que conduïa a la Cerdanya.

Morens i Ull de Ter, dos circs glacials al Pirineu oriental

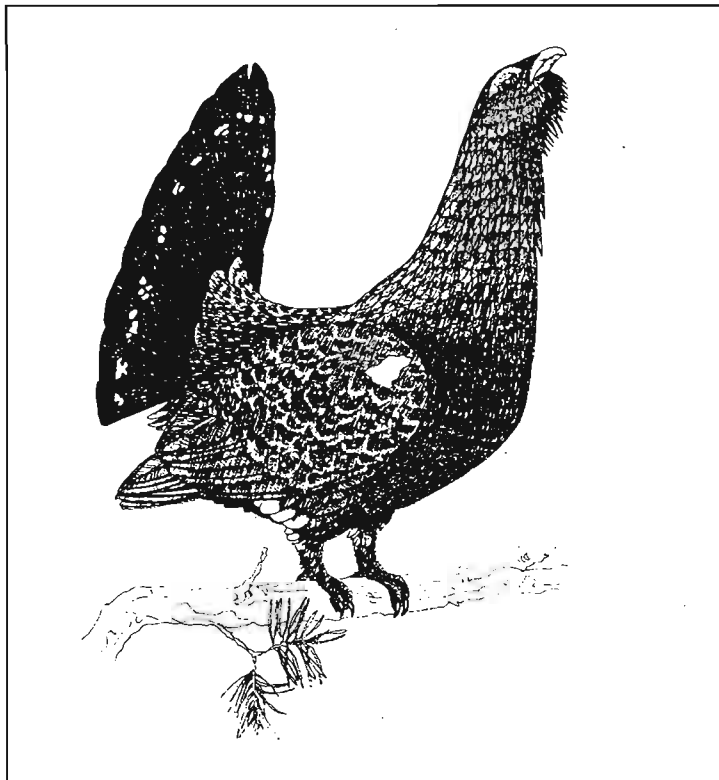
Les comes d'Ulldeter i de Morens formen la capçalera del riu Ter, que neix en una font que s'escola per sota una tartera, al peu del puig de Bastiments (2881 m). Aquest cim, juntament amb el Gra de Fajol (2708 m), el pic de la Dona (2704 m) i les portelles de Mentet (2415 m) i de Morens (2380 m), emmarquen aquests dos circs. Les dues comes glacials estan separades pel puig dels Lladres (2375 m) que ha quedat enlairat per l'erosió glacial. Aquests petits circs glacials d'Ulldeter i de Morens, juntament amb el de Concròs, situat al peu del Roca Colom, són els circs glacials més orientals del Pirineu dels situats al vessant meridional.

El gran interès biogeogràfic d'aquesta àrea (constitueix la zona d'alta muntanya més oriental de tots els Pirineus, juntament amb el massís del Canigó) no li ha pas estalviat actuacions agressives contra el medi natural. Espècies amb localitats extremes com el gall fer, que es pot caçar legalment al vessant nord, han patit les conseqüències d'una gestió dels boscos subalpins sovint desastrosa. Hom ha arribat a explotar boscos de propietat pública on la conservació de l'hàbitat del gall fer i d'altres espècies amenaçades hauria d'haver estat per a l'Administració un objectiu prioritari.

D'altra banda, les estacions d'esquí han malmès àmplies àrees alpines dels dos vessants i amenacen d'expandir-se més. És justament el desenvolupament del

turisme lligat als esports d'hivern el perill més evident per a la conservació d'aquest espai. La instal·lació de l'estació d'esquí Vallter 2000, inaugurada l'any 1975, va comportar un gran trasbals per al paisatge i els sistemes naturals de la coma de Morens i una part de la coma d'Ulldeter, sobretot a causa de l'important moviment de terres per allisar el terreny i fer les pistes, que va afectar grans extensions de terreny verge.

El turisme estival hi té una tradició molt antiga i en principi podria ser compatible

Gall fer. Dibuix: Llibre de motxilla Fauna de les muntanyes

amb la seva conservació mentre no signifiqués una intensa transformació del medi, fet que localment ja s'ha produït. Algunes conseqüències negatives es deriven de la massificació d'aquest turisme o de la realització d'activitats lesives com la pràctica il·legal del motorisme de muntanya als rasos alpins.

Caldria tenir molt més en consideració l'interès i la situació geogràfica extrema de les comunitats biològiques d'aquestes muntanyes a l'hora de programar les actuacions humanes, bàsicament les relacionades amb la creació d'infraestructures turístiques, l'esquí i l'explotació dels boscos de muntanya.

Una situació geogràfica única

Les muntanyes situades entre el Puigmal i el Costabona, al nord del Ripollès, consitueixen una de les millors mostres dels Pirineus axials orientals, i és un dels llocs que encara manté un baix grau d'artificialització. Aquest bloc muntanyós

comprèn les capçaleres del Freser i el Ter, pel vessant meridional, i la del Segre, i també les conques senceres de diferents rius (Eina, Carançà, Mentet, etc.), per la banda septentrional.

L'alineació Puigmal (2913 m), pic de Noufonts (2874 m), puig de Bastiments (2874 m) i pic de la Dona (2702 m) defineix una carena amb nombrosos cims que assoleixen quasi els 3000 m. A diferència dels Pirineus centrals, el glaciariisme ha originat un relleu relativament suau, caracteritzat per la raresa de carenes agudes i per l'abundància de valls obertes. Les mostres del modelat glacial i periglacial hi són abundants: circs d'Ulldeter, circ de Concròs, estanys de Carançà, etc.

Pel que fa a la litologia¹, l'àrea és formada per una alta diversitat de materials paleozoics. Al vessant de l'Alta Cerdanya i del Conflent predominen les roques ígnies² (principalment gneis) i al vessant meridional els esquistos³. Malgrat el domini de les roques àcides, no són del tot rares les formacions carbonatades, molt sovint intercalades entre els esquistos. Cal destacar, d'altra banda, la gran complexitat tectònica i estructural de l'àrea i també l'existència de mineralitzacions de gran interès petrològic.

La carena Puigmal-Canigó és una important barrera per als vents humits del sud-est procedents de la Mediterrània, per això es dona una major quantitat de precipitacions al vessant meridional. El grau de continentalitat és menor que als Pirineus centrals, fet que comporta una major mediterraneïtat de la flora.

Una considerable riquesa d'endemismes

Tant per raons geogràfiques com històriques, aquest sector pirinenc és relativament ric d'endemismes⁴ i oròfits⁵ rars. El grup més important d'aquests tàxons⁶ se circumscriu a ambients més especials com ara els clapers (*Papaver alpinum* subspècie *rhaeticum*, *Arenaria serpyllifolia* subspècie *marschlinsii*,

¹ Ciència que, a més d'incloure l'aspecte descriptiu de les roques, n'estudia l'origen, com s'han format i com han evolucionat a través del temps.

² Roques formades per refredament i consolidació de magmes existents a l'interior de la Terra, a pressió i temperatura elevades.

³ Roca metamòrfica que presenta separació de les roques en fulls estrets.

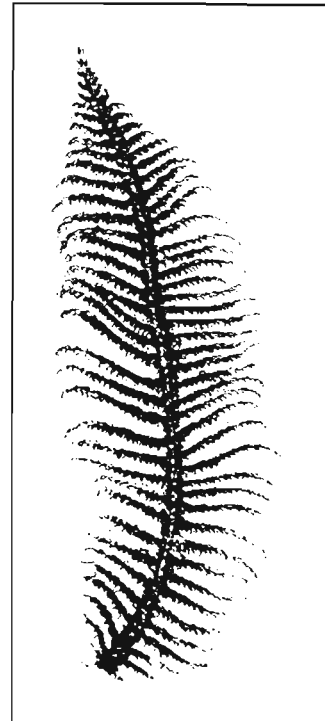
⁴ Espècies que viuen exclusivament en una àrea geogràfica determinada.

⁵ Plantes de muntanya.

⁶ Grups d'éssers vius classificats en grups de diferent categoria, reconeguts pels codis internacionals de nomenclatura botànica, zoològica i bacteriològica.

Senecio leucophyllus), les congestes (*Alchemilla alpina* subspècie *subsericea*), les roques (*Artemisia umbelliformis*, *Viola cenisia* subspècie *lapeyrousiana*) i les molleres (*Juncus triglumis*, *Juncus balticus* subspècie *pyrenaeus*). D'altra banda, moltes plantes pirinenques assoleixen aquí el seu límit de distribució oriental. Entre les molses, destaquen per llur raresa *Brioeritrophillum inaequalifolium* i *Ptilium crista-castrensis*.

El paisatge, un dels més diversos de tots els Pirineus, és marcat per la dissimetria pluviomètrica entre ambdós vessants, pel fort gradient altitudinal i per la gran diversitat de substrats. Com a la major part de la serralada, s'hi pot distingir una típica zonació en estatges: estatge montà dels boscos de caducifolis, estatge subalpí dels boscos de coníferes i estatge alpí de prats i rasos culminants.

Molsa de l'espècie *Ptilium crista-castrensis*. Dibuix: Història Natural dels Països Catalans.

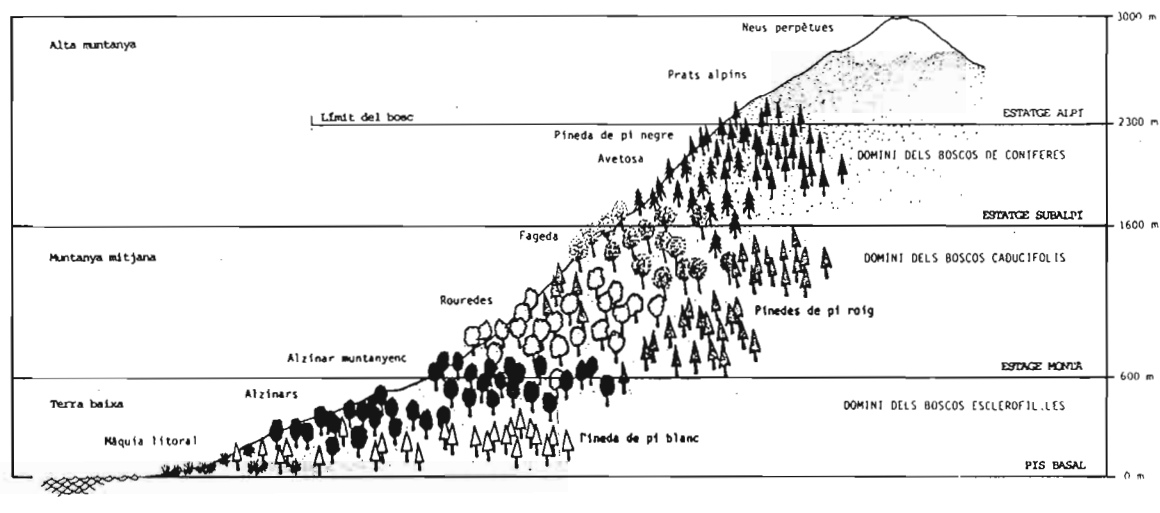
A la part basal es fan les rouredes submediterrànies de roure martinenc (*Buxo-Quercetum pubescentis*); en alguns punts de la vall de Ribes apareix la roureda de roure de fulla gran (*Teucrio-Quercetum petraeae*), de marcada influència atlàntica. A les zones montana i altimontana predominen els mosaics de pinedes boreals de pi roig (*Hylocomio-Pinetum catalaunicum*) amb boscos i bosquerons de caducifolis: l'avellanosa amb fetgera (*Hepatico-Coryletum*) i la freixeneda (*Brachypodium-Fraxinetum excelsioris*). Si s'exceptua l'Alt Conflent, les avetoses mai no ocupen grans superfícies; normalment es presenten sota la forma de boscos subalpins amb neret (*Rhododendron-Pinetum uncinatae abietosum*), o bé com avetoses subhúmidas on l'estrat herbaci és dominat per espècies pròpies de les fagedes (*Helleboro-Fagetum abietetosum*). Entre els 1700 i els 2400 m apareixen els boscos i matollars subalpins (*Rhododendro-Pinetum uncinatae*, *Saxifrago-Rhododendretum*).

En els circs de Morens i d'Ulldeter podem veure perfectament el límit altitudinal dels boscos subalpins de pi negre que s'enfilen fins a 2450 m, sota el pic de la Dona, i a més de 2500 m, sota el coll de la Geganta. Aquest bosc porta un sotabosc de neret i nabiu, als vessants N i de ginebró, als vessants S. Aquestes comunitats de sotabosc, també formen matollars: matollars de neret i nabiu als vessants obacs, amb neret (*Rhododendron ferrugineum*), nabiu (*Vaccinium myrtillus*), nabiu uliginós (*Vaccinium uliginosum*), roser alpí (*Rosa pendulina*), *Homogyne alpina*, etc., i matollars de bàlec i ginebró als vessants solells més càlids, amb bàlec (*Genista balansae*), ginebró (*Juniperus communis* ssp. *nana*),

boixerola (*Arctostaphylos uva-ursi*), cornera (*Cotoneaster integerrima*), bruguerola (*Calluna vulgaris*), etc.

Els prats i rasos alpins estan ben representats en aquesta zona, tant en extensió com en diversitat. Sobre els substrats silícis es localitzen els prats acidòfils típics: els rasos (*Festucion airoidis*), als llocs plans; els gespets (*Festucion eskiae*), als

DIBUIX ESQUEMÀTIC DELS DIFERENTS TIPUS DE PAISATGE

pendents assolellats, i les gespes de pèl caní (*Nardion*), a les petites depressions. Per contra, sobre substrat carbonàtic, apareixen els prats alpins calcícoles: la gespa d'ussona (*Festucion gautieri*), als solells; el prat de primula gran i genciana acaule (*Primulion intricatae*), en condicions més mesòfiles⁷, i el prat d'elina (*Elyno-Oxy-tropietum*), a les carenes ventoses.

Els matollars calcífugs d'azalea procumbent (*Cetrario-Loiseleurietum*), caracteritzats per l'alt recobriment liquènic (*Cetraria islandica*, *C. nivalis*, etc.), es troben ben constituïts a les carenes del circ d'Ulldeter i del Puigmal.

Per raó de la varietat de substrats i d'orientacions, les comunitats rupícoles⁸ (*Saxifragion mediae*, *Androsacion vandellii*) i glaerícoles⁹ (*Iberidion spathulae*, *Senecio leucophyllus*) són força diverses. Les comunitats de congesta (*Salicetea herbaceae*) ocupen petites extensions a les parts innivades durant més temps.

⁷ Que es desenvolupen òptimament amb valors mitjans d'un factor ecològic, especialment quan aquest és la temperatura o la humitat.

⁸ Que creixen o habiten a les roques.

⁹ Que creixen o habiten a les tarteres.

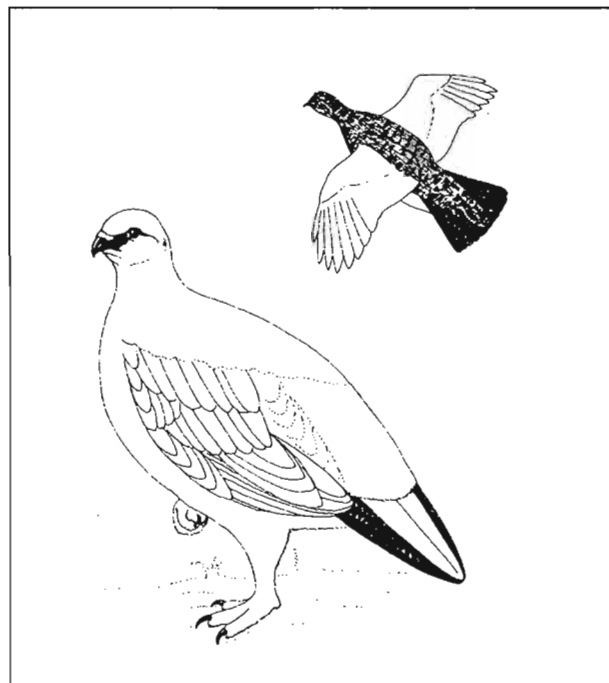
Les de caràcter calcícola, molt rares als Pirineus catalans, hi estan representades (valls de Núria i Carançà). Les molles (*Caricion nigrae*) són de dimensions més reduïdes que als Pirineus centrals, així i tot, hi ha mostres notables en algunes valls glacials, com a Ulldeter i Carançà.

Una mostra molt completa de fauna pirinenca

Tot i estar situades vora un dels extrems dels Pirineus, força a prop de la Mediterrània, aquestes muntanyes mantenen gairebé completament el conjunt d'espècies característicament pirinenques. Les seves altituds màximes (només inferiors en 500 metres als pics més alts de la serralada) permeten que aquests animals trobin encara unes condicions ambientals adequades. Podem localitzar-hi les típiques aus habitants de l'estatge alpí: la perdiu blanca (malgrat la seva regressió és aquí més abundant que a la major part dels Pirineus), el cercavores, el grasset de muntanya o l'escàs pardal d'ala blanca.

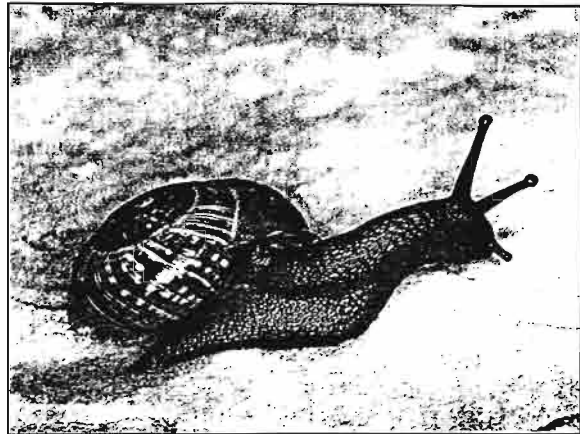
Molt notablement, hi ha criat el corriol pit-roig, limícola que a les muntanyes del centre i sud d'Europa és tan sols un rar nidificant. Entre els mamífers d'aquest ambient figuren el talpó de tartera (*Microtus nivalis*) i el talpó dels prats (*Microtus arbalis*), l'ermini, probable predador seu, i darrerament la marmota, que, com el mufló, s'ha escampat a partir de les introduccions realitzades al vessant septentrional. Malgrat refugiar-se als boscos durant una bona part de l'any, l'espècie popularment més emblemàtica dels ambients alpins és l'isard. A causa de la caça abusiva havia esdevingut raríssim al començament dels anys 60, però l'establiment, als dos vessants, de reserves de caça s'ha demostrat com una mesura molt efectiva per a la recuperació de la seva població. Actualment torna a ser força abundant, i és un dels pocs mamífers observables amb relativa facilitat.

Igualment són presents en aquestes muntanyes les espècies vinculades als rocams, com les gralles de bec groc i de bec vermell, l'insectívor i grimpador pela-roques o rapinyaires com l'àguila daurada, el trencalòs, el xoriguer o el cada cop més freqüent voltor comú. Entre els habitants dels boscos subalpins destaquen per la seva raresa i interès el gall fer, el mussol pirinenc, la becada i el picot

Perdiu blanca. Dibuix: Llibre de motxilla Fauna de les muntanyes

negre, i dins els mamífers carnívors, la marta i el gat salvatge. Les espècies dels boscos i prats montans estan també molt ben representades i fan que el conjunt de vertebrats d'aquestes valls sigui molt divers. Com a exemple dels ocells característics dels prats i les landes de la meitat dels vessants poden assenyalar-se la perdiu xerra o l'escàs esparver d'estany.

Arianta arbustorum xatarti, subspècie de cargol endèmica d'aquesta zona pirinenca.

L'herpetofauna¹⁰ té un marcat caràcter centroeuropeu: destaquen, a part de l'endèmic tritó pirinenc, la salamandra -espècie que com els gripaus és aquí una víctima freqüent del trànsit rodat-, la granota roja, el llargardaix verd, la sargantana de paret, la localitzada sargantana àgil, la serp verda i groga, la colobra llisa europea i l'escurçó europeu. Cal dir que excepte l'escurçó i, sobretot, la granota vermella, prou abundant als rierols i molleses alpines, aquestes espècies habiten principalment a les cotes mitjanes i baixes de les valls.

Entre els molts invertebrats d'interès poden assenyalar-se *Arianta arbustorum xatarti*, subspècie de cargol endèmica d'aquestes muntanyes i que es localitza als prats alpins, la papallona *Boloria napaea* o les espècies cavernícoles exclusives de la zona: el quilòpode *Lithobius ambulotentus*, localitzat només en una cova d'aquesta zona, i tres coleòpters, l'escarabat *Geotrecus puigmalensis* i els catòpids del peculiar gènere *Perrienella* (*P. faurai* i *P. bofilli*), que no es troben en cap altra part.

¹⁰ Amfibis i rèptils.

Bibliografia

- Catalunya Romànica*. Fundació Enciclopèdia Catalana
- Fauna de les muntanyes*. Llibre de motxilla. Publicacions de l'Abadia de Montserrat
- Gran Geografia Comarcal de Catalunya*. Fundació Enciclopèdia Catalana
- Guia cartogràfica Puigmal, Núria, Carançà, Ull de Ter*. Editorial Alpina
- Guia dels arbres dels Països Catalans*. Ramon Pascual. Editorial Kapel, SA
- Història Natural dels Països Catalans*. Fundació Enciclopèdia Catalana
- L'Art Romànic Català i els seus antecedents*. Núria de Dalmaes i Antoni José i Pitarch. Edicions 62. 1986
- La Vall de Camprodon*. Llorenç Birba. Editorial Montblanc-Martin

